MCEWAN'IN *AMSTERDAM'DA DÜELLO* ROMANINDA AHLAKİ İKİLEM ve İNTİKAM DUYGUSU

MORAL DILEMMA AND THE FEELING OF REVENGE IN MCEWAN'S *AMSTERDAM*

Ercan GÜROVA¹

Öz

Çağdaş İngiliz yazar Ian McEwan'ın 1998 tarihli romanı *Amsterdam'da Düello* iki eski dostun karşı karşıya gelmesine yol açan ahlaki ikilemleri merkezine almaktadır. Ortak bir tanıdıklarının kaybı ile açılan anlatıda ölüm, yokluk, ötenazi temaları karakterlerle içkin bir şekilde sunulur. Bir gazetenin genel yayın yönetmeni olan Vernon Halliday ile İngiltere'nin en başarılı bestecilerinden piyanist Clive Linley arasında gelişen gerilimli olaylar ilke ve ahlaki anlayış kavramlarını sorgular. Romanın iki önemli karakterinin yaşadığı ahlaki ikilem *faedacılık* ve *deontolojik* ahlak yaklaşımlarını gündeme getirmektedir. Yazar, iki ana karakter üzerinden iki farklı ahlak anlayışını örnekendirerek bir çatışma yaratmaktadır. Bunun yanı sıra, *intikam* duygusu adı geçen karakterlerin ve olay örgüsünün ayrılmaz bir parçası olarak okuyucuya gösterilir. Bu çalışma romanın merkezindeki ahlaki ikilem konusunu *faedacılık* ve *deontolojik* yaklaşımlarla inceleyecek; bunu yaparken Vernon karakterinin yaşadığı çıkmazda *faedacılık* ve Clive karakterinin yaşadığı açmazda *deontolojik* yaklaşımı esas alacaktır. Ayrıca, intikam duygusunu ve bunun anlatıyı nasıl şekillendirdiğini Scheller, Adler ve Klein gibi çağdaş felsefeci ve psikologların yaklaşımlarıyla göstermeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ian McEwan, *Amsterdam'da Düello*, Ahlaki ikilem, İntikam

Abstract

Contemporary British author Ian McEwan's 1998 novel *Amsterdam* focuses on the moral dilemmas that lead to the confrontation between two old friends. In the narrative that begins with the loss of a common acquaintance, the themes of death, absence and euthanasia are immanently presented through the characters. The tensional events between Vernon Halliday, the editor-in-chief of a newspaper, and the pianist Clive Linley, one of Britain's most successful composers, question the moral principles and understanding. The moral dilemma experienced by two of the characters of the novel bring up morality approaches of *utilitarianism* and *deontological* understanding. The author creates a conflict by exemplifying two different moral conceptions over two main characters. In addition, the sense of revenge is shown to the reader as an integral part of the aforementioned characters and the plot. This study will examine the moral dilemma at the center of the novel in the light of *utilitarianist* and *deontological* approaches; in doing so, *utilitarianist* approach will be used to explain Vernon's predicament, on the other hand *deontological* approach will be employed in order to analyse Clive's predicament. Furthermore, how the feeling of revenge has shaped the narrative will be manifested with the help of contemporary philosophers and psychologists such as Scheller, Adler and Klein.

Keywords: Ian McEwan, *Amsterdam*, Moral dilemma, Revenge

¹ Dr., Yabancı Diller Y. Okulu, Ankara Üniversitesi, ercangurova@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5446-9013>.

GİRİŞ

Çağdaş İngiliz yazar Ian McEwan'ın 1998 tarihli romanı *Amsterdam* iki eski dostun karşı karşıya gelmesine yol açan ahlaki ikilemleri merkezine almaktadır. Romanın iki önemli karakterinden biri *The Judge* adlı gazetenin genel yayın yönetmeni Vernon Halliday'dir. Bir yandan tirajı sürekli düşen gazete için bir çıkış yolu arayan, öte yandan içinde sürekli büyüyen yokluk ve ölüm hissi ile çarpışan Vernon başına buyruk, haris ve ceberut kişilik özellikleriyle kendini gösterir. Vernon'un eski dostu, romanın bir diğer önemli karakteri Clive Linley ise İngiltere'nin en başarılı bestecilerindendir. Milenyumla yetiştirmesi gereken senfoniden başka gözü bir şey görmeyen ve bu süreçte yaratıcılık buhranları yaşayan Clive de bir sanat adamı olarak kendini fazla önemsemekte ve boş gurur ve kendini beğenme zaatlarıyla öne çıkmaktadır.

Roman bu eski dostun farklı zamanlarda sevgilisi olmuş Molly Lane'in cenaze sahnesi ile açılır. Kırk altı yaşında hayata veda eden Molly, restoran eleştirmenliği ve fotoğrafçılık hünerlerinin yanı sıra son derece zeki ve alımlı bir kadın olarak tanıtılır. Hali hazırda görevde olan Dışişleri Bakanı'nı da kendine âşık etmeyi başarmıştır. Bütün bu hız ve heyecan dolu serüvene gölge düşüren tek trajik gelişme ise Molly'nin aklını yitirmesi olur. Vücutta uyuşma, bellek kaybı, bedensel işlevleri kontrol edememe, agresiflik ve çığlık nöbetleri Molly için sonun başlangıcı olur.

Molly'nin ölümü sadece bir açılış sahnesi olarak kalmayacak; hem ölüm, yokluk, ötenazi gibi temaları gündeme getirecek hem de Vernon ve Clive'i geri dönülmez bir şekilde karşıt noktalara taşıyarak her ikisinin de ahlaki ikilemlerini gözler önüne serecektir. Bu çalışma romandaki iki önemli karakterin yaşadığı bu çıkmazları *faydacılık* ve *deontolojik* yaklaşımlarla mercek altına alacak ve karakterler arasındaki antagonizmayı biçimlendiren *intikam* duygusunun kökenine inmeye çalışacaktır. Bunun için de Scheller, Adler ve Klein gibi felsefeci ve psikologların yaklaşımlarından yararlanılacaktır.

VERNON HALLIDAY YA DA SERBEST DÜŞÜŞ

The Judge adlı gazetenin beşinci genel yayın yönetmeni olarak düşen tirajları tersine çevirmek için çareler arayan Vernon, 1974 Paris'inde bir sene beraber yaşadıkları Molly'nin zamansız kaybından beri içinde büyüyen yoklukla mücadele etmektedir. Bir ölümün hatırlattığı etrafındaki nice kayıplar Vernon'un içinde "sürekli ve tanımlanamaz bir his" bırakırken farkında olmadan büyüttüğü boşluğu da görmesini sağlamıştır (32).

Bu boşluğu büyüten yaşamından eksilenler kadar genel yayın yönetmeni koltuğunda oturan birini bekleyen baş döndürücü hız ve uyum sorunudur. Kültür kuramcısı Byung-Chul Han'ın özetlediği “hiperaktif ve hızlanmış bir yaşam, ölümün kendini hissettirdiği o boşluğu doldurma çabası...” Vernon'un iş ve özel yaşamını tarif eder niteliktedir (30).

Molly gibi zeki, alımlı ve başarılı bir kadının sahip olduğu profile adeta hiç de yakışmayacak şekilde, aklını yitirerek ölmesi Vernon'u hem kaygılandırmış hem de bu konuyla ilgili tedbir almaya itmiştir. Tolstoy'un (1828-1910) *İvan İlyiç'in Ölümü*'ndeki (1886) gibi yavaşça ve ıstırap çekerek ölmek Vernon gibi güç tutkunu ve haris birinin isteyeceği en son şeydir. Bu olasılığı ortadan kaldırmak için Vernon'un bulduğu çözüm eski dostu Clive'den destek almaktır:

Diyelim ki ben de Molly gibi ağır bir hastalığa yakalandım ve gittikçe kötüleşmeye, yanlışlar yapmaya- yani aklımı kullanamama, eşyaların adlarını bilememe, kim olduğumu unutmaya gibi. Bu durumda bana bu gidişi sona erdirmek konusunda yardımcı olacak birisinin varlığını bilmek isterdim... Yani ölümüne yardım edecek birisinin... En eski arkadaşım olarak senden, bunu yapmanın doğru olduğunu gördüğün noktaya gelirim, bana yardım etmeni istiyorum... (45)

İmadan uzak bu ötenazi talebi dostu Clive'i hem şaşırtmış hem de kafasını karıştırmıştır. Buna rağmen bu konuyu düşünmek için zaman ister. Romanın ileriki bölümlerinde Clive'in bu talebe yanıtı olumlu olacaktır ancak bir şartla: aynı durumda kalırsa Vernon da benzer şekilde hareket edecektir! Yaşamda bu iki insanı bir araya getiren dostluk, ölüm veya ölmek söz konusu olduğunda da ortak bir noktaya taşımıştır. “Bedensel kötüleşme ve çöküş”, “kendi kaderini kontrol edemeyerek” faillikten uzaklaşma ve “salınımlı bir süreç” olarak tükeniş bu iki dostu ortak bir paydada buluşturmaya yine başarmıştır (Kellehear, 19-39).

Bu tuhaf teklif sonrasında dostluklarının muhasebesini yapan Clive, Vernon'un arkadaşlıklarının değerini yeterince bilmediğini, kendisinden faydalanmasına rağmen karşılığında çok az şey yaptığını, ortak noktalarının sadece “Molly, birikmiş yıllar ve arkadaşlık alışkanlıkları” olduğunu dehşet içinde fark eder ve bütün bu parçaları birleştirdiğinde büyük resmi görür: “Vernon'un ilkesizliği” (58).

Dostluklarının zeminindeki dengesizliğin ayırdına varan Clive, Vernon'un bir sonraki hamlesiyle hem vardığı yargıyı teyit etmiş olacak hem de eski dostu ile karşı karşıya gelecektir. Tirajı gün geçtikçe düşen gazeteyi kurtarma planı yapan Vernon'un bulduğu çözüm Clive'i dehşete düşürecektir. Dostunun evine uğrayan Vernon, Clive'e

mevcut Dış İşleri Bakanı ve ileride de başbakan olması muhtemel Julian Garmony'nin Molly tarafından çekilmiş bir fotoğrafını gösterir. Fotoğrafı ilginç kılan ise Dış İşleri Bakanının saçından makyajına, duruşundan kıyafetine kadar kadın kılığında olmasıdır.

İki eski dostu çatışma noktasına taşıyan bu gerilim Vernon'un bu fotoğrafı gazetesinde yayımlamak istemesi, Clive'in de buna ahlaki gerekçelerle karşı çıkmasından kaynaklanmaktadır. Vernon'a göre bu fotoğraf ikiyüzlü bir politikacının ifşa edilmesiyle Clive için bu durum "bir erkeğin özel yaşamı ve içsel karmaşasına" dair şeyler söylemektedir (62). Vernon'a göre bu fotoğraf ortak düşmanlarının cisimleşmiş halidir ve yapılacak şey intikam almaktır. Öte yandan Clive meseleyi ilke temelli ele almayı tercih eder: "Sonunda, bana şunu söyle dedi: İlke olarak erkeklerin kadın giysileri giymelerinin doğru olmadığına inanıyor musun?...Sen de bir zamanlar cinsel devrimin savunucusuydun. Eşcinsellerin yanındaydın" (63).

Vernon'u dostu ile karşı karşıya getiren bu olaydaki davranışını ve ısrarını daha iyi anlayabilmek için sonuçsalcı (consequentialist) ahlak teorilerinden *faydacılık* (utilitarianism) geleneğine bakmak doğru olacaktır. Geç 18.yy'da Jeremy Bentham (1748-1832) tarafından ileri sürülen *faydacılık* yaklaşımı, en doğru eylemin ve iyinin en fazla kişiye yarar sağlayan eylem olduğunu ve çoğunluğun esenliği ve yararı uğruna az sayıda insanın zarar görmesini makul karşılayan bir ahlak anlayışını içerir (1781). Sonuçsalcı alt kategorisinde olmasından da anlaşılacağı üzere eylemlerin doğruluğu ve yanlışlığı aynı eylemlerin sonuçlarına bakılarak belirlenir. İlgili eylemin sonuçları olabildiğince sayıda ve en yüksek düzeyde mutluluk getiriyorsa o eylem doğru addedilir (Anderson 162). Daha sonra John Stuart Mill (1806-1873) tarafından da derinleştirilen *faydacılık* anlayışı faydayı en yüksek mutluluk ilkesi olarak görüp faydayı "eylemleri haz sağladıkları oranda doğru-iyi, acıya neden oldukları oranda yanlış-kötü olarak kabul eden ilke"den hareketle tanımlamaktadır (Mill 11).

Clive'in ilke temelinde karşı çıktığı Dış İşleri Bakanı'nın travesti kılığındaki fotoğrafının yayımlanmasını Vernon *faydacılık* gerekçesiyle ateşli bir şekilde savunmaktadır. Öncelikli olarak amaç Bakan'ın "ikiyüzlüğü"nü gözler önüne sermektir: "Bu adam herkesi asıp kesen biri; aile değerlerinin savunucusu, göçmenlerin, akıl hastalarının, yolcuların, marjinal insanların korkulu rüyası" (64). Vernon, fotoğrafın yayımlanmasının kişisel bir husumet sonucu veya basit bir gazete satış taktiği olmadığına Clive'i ikna etmeye çalışır. Clive'in gözünde esas mesele "ırkçı olma" konusudur ve eğer biri hesap verecekse davranışları ve söylemleri bu gerekçeyle sorgulanmalıdır. Cinsel kimliği veya özel yaşamından dolayı bir günah keçisine

dönüştürülmemelidir. Tam bu noktada Vernon en büyük kozunu oynar ve fotoğrafın gazetede yayımlanması ve Dış İşleri Bakanı'nın gizli yaşamının ifşa edilmesi halinde olacaklar ile bu eylemin yapılmaması durumunda ülke insanının başına gelecekleri kıyaslar. Sonuçları karşılaştırarak olabildiğince sayıda ve en yüksek düzeyde mutluluk ve iyilik getirecek olan seçeneğin ilki olduğunu örneklendirir:

[...] Garmony şimdi durdurulamaz ve kasım ayında başbakan olursa gelecek yıl büyük olasılıkla seçimi kazanırlar. Beş yıl daha böyle geçer. Yoksulluk sınırının altında yaşayan çok daha fazla sayıda insan olur, hapishanelerde çok daha fazla sayıda insan olur, çok daha fazla evsiz insan olur, suç oranı artar, geçen yılı gibi isyanlar daha da artar. Ulusal hizmetten söz ediyor bu adam. Küresel yakınlaşma anlaşmalarını imzalayacağına, iş arkadaşlarını hoşnut etmeyi tercih edeceğinden çevreye zarar verecek. Bizi Avrupa'dan çekip çıkarmak isteyecek. Ekonomik yıkım... (64)

Vernon'un verdiği yanıtta *fydacı* bakış açısını ve Clive'in ilkedden hareket eden tepkisini daha iyi anlayabilmek için *fydacılık* yaklaşımına getirilen itirazları bilmekte yarar vardır. Mark Dimmick ve Andrew Fisher *Ethics for A-Level* kitabının birinci bölümünde *fydacılık* yaklaşımının yol açtığı sorunları şu şekilde listeler: 1-ilgili kişiler sorunu, 2-talepkarlık itirazı, 3-çoğunluğun tiranlığı, 4-yanlış niyet sorunu, 5-kısmilik sorunu, 6-bütünleşmişlik/dürüstlük sorunu (10-13).

Sorunlardan ilki olan "ilgili kişiler"de, alınan karardan başkalarının etkilenip etkilenmemesi dikkate alınmaz. Örneğin, Julian Garmony'nin fotoğrafının gazetede yayımlanmasının ne ailesine ne de yakınlarına vereceği hasar göz önünde bulundurulur. Talepkarlık itirazı ise vereceğimiz kararın üzerimizde yarattığı baskın talep ve çekiciliğinin kararı almamızda oynadığı rolden bahseder. Vernon'u bu "skaldal" fotoğrafı yayımlatmaya iten "kışkırtma" veya "ayartıcı" duygu ne olabilir? Gazete tirajları ile birlikte düşen itibarını kurtarmak mı? Yoksa bir zamanlar sevmiş olduğu kadınının şu anki kocasının (George) bu fotoğrafı kendisine temin etmiş olması mı? Bir diğer deyişle basit bir kıskançlık krizi veya aşağılık kompleksi mi Vernon'u bu kararı almaya iten? Talepkarlık itirazı bu tür soruları akla getirmektedir. Üçüncü sıradaki çoğunluğun tiranlığı sorunu, çoğunluğun azınlığı daha fazla mutluluk ve iyilik getireceği düşüncesiyle istismara açık hale getirmesidir. *Fydacılık* ahlaki anlayışı "mutlak haklar" konusunu göz ardı ettiği (insan hakları veya yasal haklar gibi) ve mutluluğun maksimize edilmesine odaklandığı için eleştirilmiştir. Clive'in fotoğrafın yayınlanmasına itiraz ettiği nokta da bunun "özel yaşam"ın bir parçası olması ve bu eylemin bir insan hakkı ihlali olacağıdır.

Faydacılık yaklaşımının bir başka zayıf noktası ise “yanlış niyet sorunu” özelliği taşımasıdır. Yapılan eylemlerin arkasında yatan niyetleri görmezden gelerek sadece sonuca odaklanması, yaklaşımın bir zaafı olarak değerlendirilebilir. Vernon'un sadece fotoğrafı yayımlayarak elde edeceği sonucu ve onun getireceği kamu mutluluğunu düşünmesi; fotoğrafın Molly tarafından, hangi bağlamda ve ne için çekildiğinin bilinmemesi yaklaşımın bu zaafına örnek olarak verilebilir.

Yaklaşımın yol açtığı bir diğer konu ise “kısmilik sorunu”dur. *Faydacılık* bizden olaylara yansız bir gözlemci gibi bakmamızı talep eder. Bir diğer deyişle, alınacak kararlara dair hiçbir “duygusal bağ” kurmamızı istemez. Fotoğrafın yayımlanmasının neden olacağı sonuçların insani tarafını vurgulayan Clive'in bu konudaki düşünceleri şöyledir: “Garmony’i biz sevmiyorduk belki ama o [Molly] seviyordu. Garmony ona güveniyordu, o da bu güvene saygı duyuyordu. Bu aralarında özel bir şeydi. Bunlar Molly’nin fotoğrafları; seni, beni, okuyucularını hiç ilgilendirmiyorlar” (65).

Faydacılık ahlak anlayışına dair son eleştiri ise kısmilik sorunu ile bağlantılı “bütünleşmişlik/dürüstlük” konusudur. Bireyin en samimi, dürüst ve derin bağlılıklarını yok sayan; bireyi bütünsel olarak değerlendirmeyip sadece bir eyleme indirgeyen yaklaşımın sakıncalar doğuracağından bahsedilebilir. Dış İşleri Bakanı’nın özel bir anını paylaştığı ve Molly’nin rızası dışında el değiştirmiş bir karenin o kişinin bütün söylem ve eylemlerine genelleştirilmesi yaklaşımın zayıf noktalarından bir diğerini işaret etmektedir.

Alman filozof ve kültür eleştirmeni Nietzsche (1844-1900) de *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (1886) adlı eserinde *faydacılık* ahlaki anlayışına sert eleştirilerde bulunmuştur. Filozofa göre, yaklaşımın en büyük zaafı içsel tutarlılığının olmaması, bir tür “sürü ahlakı” veya “köle ahlakı” özellikleri taşıyor olması ve bir “evrensellik”ten bahsedilemeyecek durumda olmasıdır (Anomaly 2-9). Garmony’nin fotoğrafının yayınlanmasını meşru göstermek için *The Judge* (gazetenin ismindeki ironiyi de hatırla tutarak) misyonunu “iyi bir amaç uğruna savaşılan düzgün bir gazete” şeklinde takdim ederken bile *faydacılık*’ın temel esaslarından hareket etmektedir: çoğunluğun iyiliği! (83). Haberin gazete çalışanları arasında yayılmasıyla uyuşmayan bazı görüşler bir kenara bırakılırsa ortak bir kanı oluşacak ve Garmony haberi çoğunluğun (sürünün) gözünde kabul edilir hale gelecektir.

Gazete yayın yönetmeni Vernon Halliday’in büyük bir titizlikle planladığı, bir taşta birkaç kuş vuracağı kağıttan kule hiç beklemediği bir biçimde çöker. Haberin yayınlanmasından bir gün önce bayan Garmony kocası ile birlikte kameralar önüne

geçerek kocasını görevden uzaklaştırmayı amaçlayan kumpası ifşa edip tuzağı boşa çıkarır. Bayan Garmony'nin son sözleri Vernon'un etik anlayışına ağır bir darbe gibidir: "Bay Halliday, siz bir şantajcının kafa yapısına ve bir pirenin ahlak anlayışına sahipsiniz" (100).

Gazete tirajlarını artıracak bomba haberin zamanından evvel yanlış yerde patlaması gazete çalışanlarını da özeleştiri yapmaya itmiştir. Zamanın ruhunu yakalayamamak temelinde getirilen eleştiriler bir çeşit günah çıkarma biçimini alır:

Yaşadığımız on yılın bir öncekinden farklı olduğu *The Judge*'ın gözünden kaçmış gibi. O zamanlar kendimizi geliştirmek en önemli sözcüktü ama hırs ve açgözlülük kötü gerçeklerdi. Artık daha mantıklı, sevecen, anlayışlı bir çağda yaşıyoruz, artık kişilerin özel ve zararsız seçimleri her ne kadar kamuya duyurulsa da onların kendilerini ilgilendiren bir konu olarak kalıyor. (101)

Faydacılık yaklaşımının somut örneğini sergileyen Vernon'un tutumunda bu ahlaki yaklaşımın bütün yıkıcı etkilerini görmek mümkün olmuştur. Beşinci genel yayın yönetmeni olarak görevine son verilmesi, en yakın arkadaşının ihanetine uğraması ve fotoğraf haberini geri çekmeyerek bütün gazete çalışanları ile birlikte kamuoyunun gözünde düştükleri konum bunlardan öne çıkanlardır. Gazetenin ön sayfası "utanç sayfası" olarak nitelenir; "dünyadan uzak, çarpık yargılar" üretmekle itham edilirler (112).

CLIVE LINLEY VE SANATSAL ÖNCELİKLER

Ülkenin önde gelen bestecilerinden Clive Linley, Molly'i ilk tanıyan isim olup 60'lı yılların sonunda ikisinin de öğrenci olduğu bir dönemde tanışmışlardır. Son zamanlarda tek düşündüğü milenyuma yetiştirmesi gereken senfonidir ancak ilham perileri ortada gözükmemekte ve Clive bestenin teslim tarihini sürekli geciktirmektedir. Londra'daki stüdyosunda kaldığı sürece istediği ezgiyi bulamayacağına kanaat getirip çareyi şehrin çoraklığından uzaklaşmakta bulan Clive soluğu Penrith bölgesindeki gölleri ve dağlık yapısıyla meşhur Lakeland veya Lake District denen yerde alır.

Kendini esin gücünün etkisine rahatça açabileceği uzun bir yürüyüşe çıkan besteci bir müddet sonra kendini iyi hissetmeye başlar ve aradığı ezginin ilham kaynağını kocaman bir gri kuşun çığlığında bulur. Coleridge'in (1772-1834) yarım kalan "Kubka Khan" eseri gibi bir akıbetle uğramak istemeyen Clive hemen not almaya başlar ancak notaları yazma işlemi duyduğu insan sesleri ile kesintiye uğrar. Kayanın arkasındaki yamacın aşağısına bakan Clive tartışan bir kadınla erkek görür. Bulduğu ezgiyi kayda geçirmek için çiftin tartışmasını önemsemeyen besteci kadın sesinin ani çığlığı ile irkilir.

Bestesi için aradığı ezgiyi kayda geçirmek ile kavgaya müdahale edip kadına yardım etmek arasında ahlaki bir ikilem yaşayan Clive'in seçimini daha iyi anlayabilmek için *deontolojik* yaklaşıma yakından bakmak gerekir. *Deontolojik* ahlaki anlayışa göre eylemler yol açtıkları sonuçlarına göre değerlendirilmezler; bunun yerine eylemlerin veya davranışların kendileri ölçüt alınır ve değerlendirilir. Bir diğer deyişle eylemler yol açtıkları belirli sonuçlardan bağımsız olarak ahlaki veya gayri ahlaki olarak nitelendirilirler (Gips 247).

Deontolojik ahlak anlayışının en önde gelen ayırt edici özelliği edimlerin veya eylemlerin sonuçlara göre değil ilkelere göre değerlendirilmesidir. En çok tanınan deontolojist düşünür ve filozof Immanuel Kant'tır (1724-1804). Kant "kategorik zorunluluk" kavramını *Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi* (1785) adlı çalışmasında ileri sürerek "ilke"den yola çıkan bir evrensel etik anlayışa ulaşmayı amaç edinir. Kavramını en iyi özetleyen ifade şu şekilde verilebilir: "[...]maksimimin aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğim şekilden başka türlü davranmamalıyım" (15). Kategorik zorunluluk kavramına göre eyleyicinin ortaya koyduğu her maksim (eylem planı) ilke doğrultusunda sınanmalı ve değerlendirmeye tabi tutulmalıdır (Powers 466).

Clive'in karşı karşıya kaldığı ahlaki ikilemde yaptığı seçim "kategorik zorunluluk" kavramının özü ile bağdaşmaz. Dostu Vernon'u ilkesel davranmayıp sırf kendi itibarı ve gazetesinin tirajı uğruna hareket etmekle itham eden Clive, benzer bir durumla karşılaştığında kendisi de "ilkesel" davranmayacaktır. Çılgılığını duyduğu, yardıma ihtiyacı son derece belirgin gözüken kadınının varlığını yok sayacak ve bunun için türlü bahaneler üretecektir. Bütün bu saldırı esnasında bencilce tek düşündüğü kaybolmakta olan esin gücüdür:

[...] Araya girmeli miyim? ... Adam kaçabilir, kadın kendisini borçlu hissedebilirdi, birlikte Seatoller'ın yanından ana yola inebilirlerdi. Bu en düşük olasılık bile Clive'in o kolayca incinecek esinini yok ederdi. Daha yüksek bir olasılıkla adam saldırganlığını Clive'e yönlendirir ve kadın da çaresiz bakakalırdı. Ya da bu durumdan hoşnut olarak birbirlerine kenetlenir ve olaya karışma kabalığında bulunduğu için Clive'e saldırabilirlerdi. (73)

Duyduğu esin kaynağı kuşun çılgılığı kadının yardım çılgılığından ağır basan Clive "kendi yazgısı"nın yolunu izlemekteydi ve bir sanatçı olarak onu ilgilendiren en önemli şey müziği ve bitirmesi gereken bestesiydi. Esin gücünün verdiği ezgiyi tamamen kaybetmemiş olmanın "çoşku"sı ile gönül rahatlığı içinde şehre geri dönebilecekti. Olayı daha sonra dostu Vernon'a anlatacak ve bir süre sonra kadına saldıran adamın daha önce sekiz kadına daha saldırmış ünlü Lakeland tecavüzcüsü olduğu ortaya çıkacaktır.

Vernon ile yapacağı telefon görüşmesinde Clive “ilkesel” davranmaya davet edilir. Vernon dostuna karakola gidip gördüklerini anlatmasını, adamın kimliğinin belirlenmesi için ifade vermesini ve böylece adaletin yerini bulması için yardımcı olmasını ister. Bu tam da Kant’ın “kategorik zorunluluk” kavramıyla formüle ettiği her edim ve eylemin genel bir yasa/kuraldan hareket etmesi ve bunlar tarafından sınanması esasına dayanmaktadır. Vernon bu kuralı “Polise git Clive. Bu senin ahlaki görevin” sözüyle vurgular (97).

Clive’in kendini savunma şekli sanatsal yaratımın öncelikli ve daha acil olduğu gibi bir yanılsama üzerinde şekillenir: “Ben bir senfoniye bitirmeye uğraşıyorum” (96). Polise gidip tanıklık etmesinin “ahlaki bir görev” olduğu hatırlatması üzerine de savunmadan karşı saldırıya geçer ve Vernon’un fotoğraf haberindeki tutumunu bir koz olarak kullanır: “Bana ahlaki görevden mi söz ediyorsun? Sen mi? Dünyada bu kadar insan varken sen?” (97). Karşılıklı suçlamaların havada uçuştığı bu telefon konuşması Vernon’un kendisini ihbar edeceği ve tecavüz girişimine suç ortaklığı etmiş olacağı tehditleriyle sona erer. Husumet ve intikam tohumlarının ekildiği bu konuşma iki eski dostun ilişkilerinde bir dönüm noktası olacaktır.

DOSTLUKTAN DÜŞMANLIĞA: BİR İNTİKAM HİKÂYESİ

İki eski dostu karşı kutuplara taşıyan ve aralarındaki gerilimi artıran olaylar ikisinin de yol açtığı ahlaki ikilemlerle ilintilidir. Vernon’un Dış İşleri Bakanı’nın mahrem fotoğrafını yayımlamadaki ısrarı ve dostunun kendisini “ilkesizlikle” suçlaması, ardından Clive’in bir başka “ilkesizlik” örneği olarak yardıma muhtaç birinin ılgınlığını duymazdan gelmesi ve hatta bu konuda daha sonra polisle işbirliğine yanaşmayı reddetmesi iki karakter arasındaki antagonizmayı artırmıştır. Çatışmanın şiddetlenmesi ise Clive’in mahrem fotoğrafla ilgili bilgiyi sızdırmış olması ve Vernon’un arkadaşını tehdit etmesi ile vücut bulmuştur.

Bu noktadan sonra ikili arasındaki çatışma kıskançlık, haset, boş gurur, harislik gibi duyguların eşlik ettiği bir intikam döngüsüne girecektir. Anlatının son bölümüne damgasını vuran ikili arasındaki bu intikam duygusunu daha iyi çözümleyebilmek için etik alanında da çalışmalar yapmış Alman filozof Max Scheller’in (1874-1928) *Hınç* (2015) adlı eserinde serimlediği intikam duygusunun belirlenimlerine bakmak yerinde olacaktır.

Scheller, *hınç* duygusunu irdelediği bölümde bu duygunun beslendiği kaynaklar olarak “intikam isteği, nefret, kötü niyetlilik, haset, kara çalma dürtüsü ve

değersizleştirici kin”den bahseder (24). Ardından intikam duygusunun belirlenimlerini sıralar. Bunlardan ilkinde göre “öncesinde her zaman bir saldırı veya incinme vardır” (24). Clive’in Vernon’u fotoğrafları gazetede yayımlatarak hem Molly’nin mezarda kemiklerini sızlattığı iddiası hem de “ilkesizce” davranmakla suçlaması bir saldırdır. Benzer şekilde Vernon’un Clive’i “ahlaki görevi”ni yerine getirmemek ve tecavüz girişimine suç ortaklığı etmekle itham etmesi de bir saldırdır. Dolayısıyla her iki kişisel saldırının yol açtığı bir incinme ve içlermeden söz edilebilir.

İntikam duygusunun bir diğer belirlenimi ise bir “kısasa kısas bilinci” içermesidir (Scheller 25). Vernon’un tehditleri karşısında Clive’in yolladığı kartta “Bana gözdağı vermen beni dehşete düşürüyor. Gazeteciliğin de öyle. Kovulmayı hak ediyorsun” yazması ve fotoğraf haberi ertesinde Vernon’un yöneticilikten kovulması bu bilincin yerleşmesinde etkili olacaktır (110). Genel yayın yönetmenliğinden kovulmuş beşinci isim, çalışanları tarafından yüz üstü bırakılmış ve kamuoyu önünde itibarı zedelenmiş biri olarak Vernon’un yapacağı karşı saldırıya geçmektir: “Kin doluydu. Bu, savaş demektir. Peki öyleyse. Hiç duraksamadan savaşı başlatmalıydı” (117).

İntikam duygusunun bir başka niteliği ise kendisine özgü nesnelere sahip olmasıdır. Bu nesnelere yöneltilen cezalandırma arzusu aracılığıyla oluşturulan intikam duygusu nesne de ortadan kalktığında kendiliğinden kaybolur (Scheller 27). Clive’in eski dostu yeni düşmanına yolladığı, kovulacağı öngörüsünü de içeren kart “uğradığı irili ufaklı bütün hakaretlerin simgesi” durumunda bir nesneye dönüşür (118). Bu kart ikilinin başlayan husumetlerinin cisimleşmiş halini temsil etmekte ve Vernon’da uğradığı ihanet ve mağduriyet karşısında öç alma hissi uyandırmaktadır.

Scheller’e göre intikam duygusunun meydana gelmesinde “aşırı alınganlık”, “güçlü bastırma eğilimleri” ve “toplumsal konumla eşleşmiş büyük bir kibir” etkin rol oynamaktadır (30-31). İkilinin birbirlerine ahlaki görev ve sorumluluklarını hatırlatma yarışına girdikleri diyalogda kullanılan sert ifadeler iki eski dostun birbirlerine içermesine yetecektir. Clive’in Vernon’a yönelik “Bir adamı işinden etmek. Ucuz gazetecilik yapmak. Kendinle nasıl yaşıyorsun sen?” sözü veya insanların yaşamının gazete tirajlarından daha önemli olduğu yönündeki ifadesi alınganlığın bir cephesini oluştururken Vernon’un “Bazı şeyler senfonilerden daha önemlidir. Bunlara insan denir” sözüyle Clive’in yaptığı işi önemsememesi alınganlığın diğer cephesini meydana getirmektedir (97).

Bir “yaratıcı” olmanın sağladığı ölümsüzleşme duygusuyla kendine üstünlük atfeden Clive anlatıdaki büyük kibrin somut bir örneğidir. Alfred Adler’in (1870-1937)

saldırgan karakter özelliklerinden bahsederken sıraladığı niteliklerden “boş gurur ve harislik”te öne sürdüğü gibi “gerçeklik duygusunu yitirmiş”lik bu tür bireyler için tanımlayıcıdır (167). Clive’in gözünde Vernon aniden bir düşman figürüne dönüşür ve her türlü olumsuz çağrışımla eş tutulur: “Yaratmanın ne olduğunu bilmeyen, çünkü yaşamı boyunca asla iyi bir şey yapmamış ve yapanlara karşı yalnızca nefret besleyen Vernon Halliday!” (110). Yaşamı boyunca yaptığı yanlışlar ve kusurları peş peşe sıralanır ve hakkında kesin bir hüküm verilir: “O bir kaçık, hastaydı, var olmayı hak etmiyordu” (110). Clive’in kendini ve yapacaklarını haklı çıkarmaya yönelik bu akıl yürütmesi gerçeklerle bağının zayıfladığını, bir sanatçı olarak kendi *persona*’sının küçümsenmesi sonucunda bir yanılsama içine düştüğünün belirtisidir. Benzer bir yanılsamanın izlerini Vernon’un tepkisinde de görmek mümkündür: “Clive kesinlikle aklını yitirmişti ve bu konuda bir şey yapılması gerekiyordu” (118-119).

Aralarındaki şiddetlenen çatışmaya rağmen Vernon’un hiçbir şey olmamış gibi kendisini Amsterdam’daki konser provasına davet ettirmesi ve Clive’in bu daveti yaparak eski dostunu lobide şampanya kadehi ile karşılayıp sohbet etmesi her iki karakterin de alacakları intikam öncesi “güçlü bastırma eğilimleri” olduğuna dair kuvvetli bir kanıttır. Konser provasından önce lobideki buluşmalarında her ikisinin de ayrı ayrı birbirlerinin içkisine zehir karıştırması ve zehirli kadehleri değiş tokuş etmeleri intikam duygusunun kökeninde yatan bir “varoluşsal eşitlik” halinin arzu edildiğinin dışavurumu gibidir (Fromm 349). Her ikisi de diğeri tarafından haksızlığa uğradığını düşünmekte, kendisine ait mutluluğun elinden alındığını hissetmektedir ve bu durumun yol açtığı intikam hırsı bir tür “yükümlülük duygusu” ile karışmaktadır (119). Aslına bakılırsa en ilkel topluluklardan günümüze kadar pek çok kültürde mağdurların haksızlık karşısında öncelikli tepki verme şekli intikam olagelmıştır ve öç alma örtülü veya açık bir şekilde hep bir ahlaki yükümlülük olarak görülmüştür (Barton 1). Hissedilen kaybı ve haksızlığı gidermenin tek yolu karşı tarafla eşitlenmektir. Arzulanan mutluluğun başka birinde olduğunu görmek ve karşı tarafa haz verirken diğer tarafta kızgınlığa yol açan duygu hasettir ve intikam hissiyle iç içedir (Klein 24). Bir yandan Vernon’un yitirdiği genel yayın yönetmenliği koltuğu, itibarı, kariyeri ve saadeti; öte yandan Clive’in küçümsenen sanatçı kişiliği, aşağılanan akıl sağlığı ve dostuna ihanet etmesi iki eski dostu birbirlerine ölüm tuzağı hazırlayacak noktada bir haset duygusu ile kuşatmıştır.

SONUÇ

Mcewan *Amsterdam’da Düello* romanında iki ana karakter üzerinden iki farklı ahlak anlayışını örneklendirerek bir çatışma yaratmaktadır. En büyük mutluluk ve iyiliğin

sonuçlara bakılarak değerlendirilebileceğini iddia eden *faydacı* ahlak anlayışı ile “kategorik zorunluluk” esas alınarak ilkedden yola çıkan *deontolojik* ahlak anlayışı Vernon ve Clive arasındaki antagonistik ilişkinin temel katalizörünü oluşturmakta ve anlatıyı bir “ahlaki ikilem” zemininde geliştirmektedir. Romandaki çatışma ve ahlaki ikilem “intikam duygusu” ile desteklenmekte ve karakterlerin gözünde bir ahlaki yükümlülük düzeyine indirgenmektedir. İki karakterde de benzer zamanlarda şekillenen intikam duygusunun belirlenimleri olan “incinme belirtisi, kısasa kısas bilinci, kendine özgü nesne, aşırı alınganlık, güçlü bastırma eğilimleri, kibir” gibi nitelikler anlatı boyunca gözlemlenebilmektedir. Mcewan, insanlığın en ilkel adalet anlayışı ve arayışı olan “intikam” duygusunu ona eşlik eden haset, kıskançlık, boş gurur ve harislik duyguları ile Vernon ve Clive kişileri üzerinden somutlaştırmış ve farklı eylem ve edimlerin saiki olan ahlak anlayışlarını çatıştırarak sorgulamaya açmıştır.

KAYNAKÇA

Adler, Alfred. *İnsan Tabiatını Tanıma*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2020.

Anderson, Susan Leigh. “Philosophical Concerns with Machine Ethics.” *Machine Ethics*. Eds. Michael Anderson ve Susan Leigh Anderson. New York: Cambridge University Press. 2011: 162-167.

Anomaly, Jonny. “Nietzsche’s Critique of Utilitarianism.” *Journal of Nietzsche Studies*, Issue 29, 2005: 2-9.

Barton, Charles K. B. *Getting Even*. Chicago: Open Court, 1999.

Dimmick, Mark ve Andrew Fisher. *Ethics for A-Level*. Open Book Publishers, 1976.

Fromm, Erich. *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*. İstanbul: Say, 2018.

Gips, James. “Towards the Ethical Robot.” *Machine Ethics*. Eds. Michael Anderson ve Susan Leigh Anderson. New York: Cambridge University Press. 2011: 247-249.

Han, Byung-Chul. *Şiddetin Topolojisi*. İstanbul: Metis, 2020.

Kant, Immanuel. *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. Çev. Mary Gregor. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Kellehear, Allan. *Ölme Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Klein, Melanie. *Haset ve Şükran*. İstanbul: Metis, 2020.

Mcewan, Ian. *Amsterdam’da Düello*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Mill, John Stuart. *Faydacılık*. Çev. Nazmi Coşkunlar. İstanbul: Meb. Yayınları, 1986.

Powers, Thomas. "Prospects for a Kantian Machine." *Machine Ethics*. Eds. Michael Anderson and Susan Leigh Anderson. New York: Cambridge U Press. 2011: 464-475.

Scheller, Max. *Hinç*. İstanbul: Alfa, 2015.